

MECMUA

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi [International Journal Of Social Sciences]

Uluslararası Hakemli E-Dergi/ Referee International E-Journal

Yıl: 6, Sayı: 11, ISSN:2587-1811 Yayımlanma Tarihi: 30.03.2021

Cemalzâde'nin İranlı Kadınlar
Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi

Analysis of Jamalzadeh's Opinions About
Iranian Women

Arş. Gör. Dr. Sinan CEREYAN

Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Diyarbakır, Türkiye. sinancereyan1986@gmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Çeviri
DOI: mecmua. 880718
Yükleme Tarihi: 15.02.2021
Kabul Tarihi: 07.03.2021
Yayımlanma Tarihi: 30.03.2021
Sayı: 11
Sayfa: 519-534

Article Information: Translation
DOI: mecmua. 880718
Received Date: 15.02.2021
Accepted Date: 07.03.2021
Date Published: 30.03.2021
Volume: 11
Sayfa: 519-534

Bu çalışma, Dr. Mohammed Reza İsfehâni, Tahire Mîrzâyi, (Pejuheşhâ-i Zebân ve Edebîyât-ı Farsî Danişkede-i Edebiyat ve Ulûm-i İnsani "Nakd ve berresi-yi didgâha-yi Cemalzâde derbâre-i zenân-ı İrani" no:4, İsfahan 1377, s.115-130), başlıklı makalenin çevirisidir.

Atf / Citation

CEREYAN, S. (2021). Cemalzâde'nin İranlı Kadınlar Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi. *MECMUA - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 Yıl: 6, Sayı: 11, Sayfa: 519-534

CEREYAN, S. (2021). Analysis of Jamalzadeh's Opinions About Iranian Women. *MECMUA - International Journal Of Social Sciences* ISSN: 2587-1811 Year: 6, Volume: 11, Page: 519-534

Arş. Gör. Dr. Sinan CEREYAN

CEMALZÂDE’NİN İRANLI KADINLAR HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

Analysis of Jamalzadeh’s Opinions About Iranian Women

ÖZ

Muhammed Ali Cemalzâde on üç yaşındayken eğitim için Beyrut’a gönderildi ve iki yıl sonra, Avrupa üniversitelerine meyilli olduğu için, oraya gitmeye karar verdi ve ömrünün sonuna kadar, sadece birkaç kez İran’a geldi, daha sonra asla vatanına dönmedi. Cemalzâde, Avrupai tarzda kısa hikâye yazan İranlı ilk yazardır. Onun ilk eseri *Yekî Bûd Yekî Nebûd* Modern İran Edebiyatı’nın başlangıcı olarak kabul edilir. Cemalzâde’nin hikâyelerinde yer alan en önemli kavramlar, toplumsal ve siyasi kavramlardır. Bu konulardan biri kadınlar meselesi ve onların sorunlarıdır. Cemalzâde çocukluk döneminde İran’ın Meşrutiyet dönemi kültür ve ortamına yakından şahit olmuş ve bu yüzden İran’dan ayrılmış ve uzun bir süre hemen hemen ömrünün sonuna kadar vatanına dönmemiştir. Onun hikâyelerindeki kadınlar genellikle Kaçar Dönemi kadınlardır: Bilgisiz, üstünkörü, cahil, eğitimsiz ve batıl inançlı. Cemalzâde’nin İran’dan uzak kalması, birçok toplumsal problemler -özellikle kadınlar meselesi-, onun bakış açısını etkiledi aynı zamanda o birçok kültürel olaylar ve değişimlerden habersiz ve bilgisiz kaldı. Bu makalede, Cemalzâde’nin hikâyelerinde kadınların yeri ve İranlı kadınlar hakkındaki görüşlerinin incelenmesinin ele alınacağı amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cemalzâde, İran Kadını, Hikâye Edebiyatı, Meşrutiyet, Kahramanlık Hikâyesi.

ABSTRACT

Mohammed Ali Jamalzadeh was sent to Beirut for education when he was thirteen, and two years later, as he was inclined to European universities, he decided to go there and, until the end of his life, he came to Iran only a few times, then never returned to his homeland. Jamalzadeh is the first Persian storywriter who came up with a European-like way of short story writing in Iran. His first book, that is, “*Yekî Bûd Yekî Nebûd*”, is often considered as a beginning to Iranian Realism. Topics being dealt with in this book are mostly related to the social and political issues prevalent among the Iranian women. However, Jamalzadeh’s being away from Iran, led to his nearly complete failure to understand the spirit of the modern time in Iran. Actually, his understanding of the women is mostly based on his old view of women in Iran. In fact, his view was merely a reflection of his configuration of thought about women, not of the modern era but of the Qajar dynasty. Thus, in this paper, his standpoints will be closely analyzed and meditated upon. This article examines the place of women in Jamalzade's stories and their examination of Iranian women.

Keywords: Jamalzadeh, Iranian Woman, Tale Literature, Constitutional Monarchy, Heroic Tale.

Giriş

Uyanış çağı ve Meşrutiyet dönemi eşiğinde Avrupa medeniyeti ve kültürü ile tanışmanın getirmiş olduğu armağanlardan birisi, modern tarzda kadın meselelerinin planlaması için kadın ve erkeğin eş zamanlı olarak modern bir eğitime gereksinimi olmasıydı, aynı zamanda kadının hayattaki varlığı ve öncülüğü edebi eserler sahasında yeni türler ortaya çıkardı ve kadınlar hem erkeklerin edebi eserlerinin konusu olmuşlar hem de kendileri eseri oluşturmada daha fazla yer almışlardır. Meşrutiyet sonrası ele alınan ilk toplumsal romanlardaki en önemli konulardan biri, kadınlar meselesi ve kendi zamanının toplumsal meselelerinden bir konuyu gösteren çeşitli şahsiyetlerdi. Yazar bu şahsiyetlerden yararlanarak kendi görüşünü aksettirebiliyordu.

Hikâye edebiyatı alanında, kadınlar çeşitli hikâye konularında yer almışlardır; hem hikâye kahramanı hem de hikâye kahramanının karşısında olarak ve hem de onların dünyalarına bağlı konular hikâyelerde aksedilmiştir. Sorunun gündeme gelmesi ile kadın hakları ve onların ek sorunları hem Pehlevi rejimi hem de moderinistler ve Batının kültürel olayları ile ilgilenenler tarafından başörtüsünün kaldırılması ve cinsel özgürlüklerin vurgulanması gibi çok muğlak ve protesto edilen özel sorunlar hikâye edebiyatına kapıyı açtı. Kadınların sosyal yaşam alanında ülke nüfusunun yarısı kadar aktif bulunma ihtiyacının olması kadınların hikâye edebiyatında yer almasını güçlendirmiştir. *Hidayet, Alevi, Çubek* ve hatta Cemalzâde gibi insanların eserleri Fars edebiyat tarihinin bu aşamasında, kadınların varlığının bir başka tezahürünü göstermekteydi (Yâhekkî, 1379: 51-55).

Yazarın Çocukluk Hatıralarında Yer Alan Kadınlar

521

Cemalzâde *Ser u Teh Yek Kirbas* kitabının ilk bölümünde anlattığı hatıralarında annesinden başka onun kişiliğinin oluşmasında etkili olan birçok kadın yer alır.

1-Anne

Yazarın biyografisinden anlaşıldığı üzere, Cemalzâde'nin babası, *Zel Sultan*(Dönemin İsfahan Hâkimi) devrinin boğucu döneminden dolayı her zaman İran etrafında ve çevresinde yerinden edilmiş-avare olmuştur. Aynı zamanda, entelektüel ve devrimci görüşleri yüzünden dönemin mollası olan *Ağanecefi*'nin(Dönemin etkili din adamı) aşırı bir acımasızlığına maruz kalmıştır. Zel Sultan'ın baskıları onun ailesinin yanında daha az kalmasına sebep olmuştur. Bu nedenle Cemalzâde'nin annesi onun yetiştirilmesinde önemli rolü oynamıştır. Muhammed Ali Cemalzâde de o devrin birçok çocuğu gibi annesi tarafından ilim ve bilim dünyasına adım atıyor. *Bir gün annem elimi tuttu ve ilk kez okula götürdü. Benim için bir uçlu kalem, bir mürekkep kutusu ve yeşil renkli divit kalem bir pencilhem (Amme cüzü oluyor) ve birde küçük bir döşek tedarik etmişti. Kendi eli le babamın mürekkep şişesinden mürekkep kutuma dökmüştü* (Cemalzâde, 1381:49).

Cemalzâde annesinin eğitimine olan ilgisini ve tutkusunu böyle ifade ediyor: ...okula götürülmemden birkaç gün önce, her zaman bir karga sesi duyduğunda, bana sevgi dolu bakışıyla bakıyor ve bu şarkıyı mırıldanıyordu:

قار قار ، بقچه قلمکار بپرم فردا می رود کار

“Gak gak, süslü yazma Yarın oğlum gider işe

İş İsfahan'lıların dilinde okul ve medresedir.(Cemalzâde,1381: 49) Muhammed Ali okulda küçük bir hatadan dolayı dayak yediği zaman, annesine şikâyetle bulunur. Annesi de ağlamaya başlar, ayaklarını tekrar tekrar öper ve yarın kendisi ile okula gelip hocaya onu dövmemesi için ricada bulunacağını sözünü verir (Cemalzâde, 1381: 52).

Daha sonra Muhammed Ali'nin annesi onu modern ilimleri öğrenmesi için başka bir okula götürür: ...Daha yeni bu okulda bir şöhret kazanıp kendime Allame-i Hilli'yi örnek almak üzereydim ki annem oturduğumuz yere yakın bir yerde, yabancı dilde de ders veren yeni bir okulun açılmış olduğundan haberdar oldu. Kardeşi biraz İngilizce biliyordu ve oğlu yabancı dil öğrenecek diye babamın da mutlu olacağını hayal ederek/ düşünerek hemen beni o okula kaydetti (Cemalzâde, 1381: 81).

Bu annenin, çocuğunun eğitimi için olan tutkusunu o kadar fazladır ki bu yüzden bazen batıl inançlara başvurur: Bir gün Mîrzâ Hasan şöyle dedi: Bu gece yarısında gökyüzünün ortasında bir yıldız belirecek ve her kim ona karşı göğsünü gösterip ve ona bakıp 7 defa "İnna enzelna" okursa molla olur. O gece annemle çatıya çıktım, annem göğsümü açtı ve ikimiz "İnna enzelna" okuyup gözlerimizi yıldıza diktik (Cemalzâde,1381: 77).

2- Diğer Kadınlar

Cemalzâde anılarında, büyükbabasının dört eşinden bahseder ki onlardan biri kocasının sevgisini kazanmak için onun cin ve perilerle dostluk kurduğunu, bu perilerden birisini sevdiğini ve gün batımında perilerle dans ettiğini söylüyordu. Cemalzâde'nin annesinin anlattığı bu tür hikâyeler onun hayal gücünün uyanmasında ve harekete geçmesinde oldukça etkili oluyor.

Yazarın çocukluğunda rol alan başka bir kadın ise, alfabeyi ona öğreten ilk kişi olan Hüseyin dayısının karısıdır. O, kültürlü dindar, örnek güzel huylu, ev hanımı, halı dokuyan silip süpüren tatlı dilli bir kadındır...Cemalzâde yıllar sonra İran'a gelir, ona, namaz, oruç ve yabancı karısıyla yaşamı hakkında soru sorar (Cemalzâde, 1381: 45).

"Dâyize Fatime"(Dâ-yize, İsfahan lehçesinde teyze anlamındadır) bu kadın yazar ile aynı evi paylaşan üç kısa boylu kızı olan ve bir oğlu olmasını arzulayan kadınlardan biridir. Doğurduğu her erkek çocuk ölüyordu. Bu kadın, çocuklarının öleceği korkusu yüzünden sihir ve batıl inançlara inanmış geleneksel bir kadındır. Cemalzâde'nin hikâyelerinin bir köşesinde yer alan *Şâh baci* ve *Rubabe sultan* gibi kadınları, bu kadının hayatından ilham almış olması uzak bir ihtimali değildir (Cemalzâde, 1381: 72).

Cemalzâde'nin komşusu Hacı Mirzâ Fethullah'ın kızları, onun anılarının bir bölümünü teşkil ediyor. Yazar onlar hakkında şöyle diyor: *Öyle kızlardı ki Said-i'nin kızları onlara haraç vermeli ve omuzlarından öpmeliydiler. Mahalledeki kadın erkek herkesin onlara hesap verdiği iriyarı kızlardı. Hatırlıyorum bizim evde kimsenin olmadığını anlar anlamaz, kaynak diye adlandırılan odanın deliğinden kemer bağlayıp aşağı inerler, kiraz ağaçlarını soyup soğana çevirirler ve aynı delikten firar ederlerdi. Çok iyi hatırlıyorum bazen beni evlerine götürürlerdi ve büyük kızı beni topuklarının üstüne oturtur ve bir süre iki elinin üzerinde bahçenin etrafında yürürdü. Daha sonraları dünyayı, Asya ve Avrupa'nın en yüksek*

dağlarının kalesinden ve Mısır piramitlerinin tepesinden ve çeşitli ülkelerin en yüksek noktalarından gördüm, fakat inanır mısın hiçbir zaman Şemszakir'in kızının uzun bacaklarının üzerinde gördüğüm gibi cazibeli ve güzel görmedim (Cemalzâde, 1381: 57).

Cemalzâde'nin anılarından birinde, onu okuldan alıp ardından uzak yerlere götüren kıyafeti, duruşu ve hayatı ilginç olan yabancı bir kadın var: *Nedense yarın unutulmuş, tek başıma okulun yolunu tutmuştum. Neyse ki, yolda daha öne hiç görmemiş olduğum bir şey gördüm. Gözlerimin önüne dünyadaki en tuhaf şeylerin geldiğini gördüm: Son derece ince belli ve oldukça büyük hasırdan yapılmış şapkalı, iki demir tekerlekten oluşan ve atları olmayan bir araca binmiş, fırtına gibi hareket eden yabancı bir kadındı. Okul, ders, arkadaşlar, Molla Ali Asger ve falaka sopasını bile, kâinatı da unuttum ve nefes nefese onu takip ettim* (Cemalzâde, 1381: 64).

Genel olarak, Cemalzâde'nin anılarında beş grup kadın vardır:

- 1- İyi bir sosyal statü sahibi olan, çocuğunun eğitim ve öğretimi ile oldukça alakalı ve gayretli, çocuklarını babasız büyüten *Zen Aga* lakaplı annedir.
- 2- Hüseyin Dayı'nın karısı; okuryazar, dindar ve sanatkâr bir kadın,
- 3- Fatime teyze; geleneksel ve batıl inançlı,
- 4- Yabancı kadın,
- 5- Komşu kızları.

Bu hikâye tiplerinin özelliklerinin birçoğunu yazarın hikâyelerindeki şahıslarda bulmak mümkündür. *Cemalzâde ve Efkâr-ı u* (Cemalzâde ve O'nun Düşünceleri) adlı kitapta ve Cemalzâde'nin deyimini ile şarkıcı olan ve onun anılarında yer alan başka bir kadın örneği şöyle anlatılır: *Taziye ve yas haricinde, çocukluk boyunca üç dört defadan fazla müzik dinlememiştik. Ben çok küçüktüm ve bu kadın güzel sesi ile annem ve diğer kadınlar için Tahran halk müziklerini okurdu. Çok iyi hatırlarım bu şarkıyı söylerdi: " Kalk gidelim içelim, Rey diyarının şarabını tadalım, şimdi içmeyelim de ne zaman içelim" bu şarkı benim için oldukça güzeldi, çok hoşlanmışım ve asla unutmadım* (Mehrin, 1342: 131).

Cemalzâde'nin İran'dan ve Bazı Sorunlardan Uzak Kaldığı Dönem

Daha önce de belirtildiği gibi, Cemalzâde on üç yaşındayken eğitim için Beyrut'a gönderildi ve iki yıl sonra, Avrupa üniversitelerine meyilli olduğu için, oraya gitmeye karar verdi ve o zamandan 106 yıllık ömrünün sonuna kadar, sadece birkaç kez resmi işleri için İran'a geldi, daha sonra asla vatanına dönmedi. Aslında, İran hayatı sadece on beş yıldır ve yaklaşık olarak doksan yılını yurt dışında yaşadı. Yine de bu zaman boyunca İran'la yaşadı, her gün Farsça kitap okuyordu ve kesintisiz İran'lı dostlarına mektup yazıyordu, yazdığı her şey İran ile alakalıydı ve eğer İran hakkında değilse, Farsça yazılmış ve İranlıların tanıtılması ile ilgiliydi. Her ne kadar evi Kirmân, İsfahan ve Yezd'in nakışlı halıları, kalemlikleri, örgüleri, bakır ve pirinç maddesinden yapılmış işlemeli vazoları ile süslenmiş olsa da tekrar tekrar herkese çocukluk dönemindeki İsfahan'dan ve Bidâbad mahallesinden bahsedirdi. Fakat ister istemez bazı sorunlar onun bakış açısından uzak kaldı, özellikle İran'lı kadınlarda ortaya çıkmış olan bazı kültürel değişimlerden haberi yoktu. Onun anlattığı İran, çocukluk döneminin İran'ıydı ve bütün hikâyelerindeki İran'lı kadınlar, ezilen ve geri kalmış kadınlardı.

Cemalzâde'nin İran'dan Uzak Kalması Hakkında Bazı Eleştirilerin Tepkisi

Cemalzâde'nin vatanından uzak kalması konusu, birçok vatandaşının dikkatini çekti ve çok fazla eleştiri aldı.

Celâl Al-i Ahmed ona yazdığı bir mektubunda şöyle diyor:

“ Ben sizin yerinizde olsaydım, böyle bir yolu, yolcular gibi gideceğime on-yirmi yıl önce kalemi kılıfına koyardım veya en azından tahammül ederdim, ihtiyarlık ta başlamışken, vatana geri dönerdim ve bütün bir dönem dersimi geçirirdim. Her durumda görüyorum ki, kaleminiz merhamet kokuyor ve her sayfada feryadınızı ortaya koyuyorsunuz, ah vah edip benim yokluğumda falan şey oldu, Farsça'da yeni şeyler yaygınlaştı diyorsunuz, üzülüyorum. Dünya benden ve sizden yıllar sonra yaşayacak! Neden oturup bizim için bu vatandan neden kaçtığınızı ve hem de ardınıza bakmadığınızı yazmıyorsunuz?” (Destgayb, 1365: 24).

Reza Berâheni, Cemalzâde'nin dönüşünü doğu ve batı kültürünün alışverişi olarak nitelendirmektedir: “ İran'ın fildişi kulesi, Cemalzâde tarafından Avrupa'nın kalbinde yapılmıştır, içten çürümüştür. Bu kulenin sahibi tahammül etmeli, aşağı inmeli ve yaşamış olduğu hayal dünyasından kendi dünyasına geldiği zaman, batının kültürel özgünlüğünü de kendisi ile getirmeli, şüphesiz, İran kültürünü bu özgünlüklerin kalıbında yansıtmak için değil, belki batının kültüründeki faktörleri doğuya faydalı olması için kullanmalı, doğu ve batı arasında kültür köprüsü inşa etmelidir. Sebepleri bilsin sonra oluştursun, çünkü her büyük yazarın görevi sebebi bilmek, onları oluşturmak ve tanıtmaktır (Berâheni, 1362:562).

Birçok entelektüel, Cemalzâde'nin dilinin ve bazı hikâyelerinin atmosferinin acımasızlığının sebebini onun İran'dan uzak kalmasına bağlıyorlar. Abdullah Veziri *Cemalzâde ve Efkâr-ı u* adlı kitabın giriş bölümünde şöyle yazıyor: “Cemalzâde'nin uzak kalmasının Fars edebiyatına verdiği zarar telafi edilemezdir. Cemalzâde yurtdışında ikamet etmesinden dolayı yavaş yavaş, İran'ın koşullarından, halkının ruh hali ve alışkanlıklarından ve düşünce tarzından habersiz kaldı. Cemalzâde, günümüz İran'ını iyi tanımıyor ve İran hakkında her ne yazarsa, hayal gücüne bağlıdır. Elli yıl öncesindeki halkı karşısında görüyor ve dar sokaklar, penceresiz evler, mescitler, meydanlar, kervansaraylar, hükümet konağı hizmetçileri, vekillerin sarayı, gece bekçileri, mollalar, kravatlılar... v.b dışında başka bir şey göremiyor. Ashâb-ı Kehf gibi uyumadan önceki kaldığı evini arıyor ve aniden görme yetisini kaybeden bir şahıs gibi sadece gördüğü günlerdeki tasvirlerden başka bir şey hayal edemiyor.” (Mehrin, 1342:3)

Bazıları Cemalzâde'nin geri dönmemesinin nedenini, memleketi ile duygusal ve etnik bağlarını koparması olarak görüyor: “Bu arada on beş yaşından itibaren yurtdışına giden genç bir adam ve o günlerde babasını kaybetmiş ve annesinden başka büyük bir yük olan çocuklarının eğitimini omuzuna alan başka bir kimsenin olmaması ve bu anne de sınırlı maddi imkânlar ile bu evinden ve yuvasından uzak olan çocuğa yardım edecek gücü kendisinde göremiyor, duygusal ve etnik ilişkilerin bağının daha güçsüz ve kırılabilir olması ve iş icabı dışında İran'ı ziyaret etme arzusu hatta vatani görevini yapmak gibi şeylerin onun âleminde olmaması doğaldır. (Eğer *Halkiyât-ı ma İraniyan* adlı kitabını varlığında uzun süredir devam eden zihinsel yaraların izlerini hala hissedilen ve ara sıra bunlara dokunan bir

adamın bir tür intikamı olarak biliyorsak, çok fazla da bir şey söylememiş oluruz), her ne kadar Cemalzâde bu tabiri kesinlikle kabul etmeyecek ve beğenmeyecektir.” (Rezevî, 1373:252)

Cemalzâde'ye, 1330 yılında kendisine yazılan mektupta şu soruldu: “Neden dert ve acıdan lanetlenmiş olan yurttaşlarından habersiz rahat bir şekilde İsviçre'de oturuyor?” O, bu soruya şöyle cevap veriyor: “İran'a gelirim, er ya da geç bir bakan ya da avukat ya da senatör olacağım ve bu durumda, şu anda bu âlemlerden uzağım ve ne bir devenin yularını tutarım ne de bir eşeğin yükünün altında kalırım. İnsanlar bana itiraz etmemeli.”(Dehbâşî, 1377:289)

Keyhan-ı Ferhengî ile yaptığı röportajda geri dönmemesini şöyle anlatıyor: İran'a gelseydim, şüphesiz öldürülürdüm ya da diğerleri gibi hapsedilirdim ya da *Muhammed Rıza Şah* bir şekilde kafamı kesebilirdi. Muhammed Rıza Şah'ın bana oldukça husumeti vardı (Rezevî, 1373:148).

Kâmrân Pârrsinejâd bu konuda şöyle yazıyor: Cenevre'de kaldığı süre boyunca Cemalzâde, İran'ı asla unutmadı ve her zaman İran'ı hatırladı. İran ve İranlıların sorunlarını çözmeyi düşündü. Hatta Pehlevi hükümetinin bazı faaliyetlerine ve eylemlerine tepki gösterdi ve cesurca konuştu; ancak yurtdışında *Savak* tarafından taciz edildi. Kendisini her zaman bir İran vatandaşı ve vatanına, kültürüne inanan biri olarak görüyordu ve bir kâfir olarak görüldüğü için çok üzgündü.

Eserlerinin eleştirilenleri ve analistleri, Cemalzâde'nin geri dönmemesinin birçok delili olduğunu göstermişlerdir:

- 1- Babasının şehit olması: Cemalzâde'nin babasının ölümü onun için büyük bir darbe oldu. Babasının düşüncelerinden etkilenecek İran'daki durumdan ve o dönemin siyasi akımlarından nefret ediyordu; Öyle ki hikâyelerinin çoğunu canını siper eder derecesinde meşrutiyetin ikiyüzlü çalkantılı ve sancılı günlerine adadı.
- 2- Bir dostu tarafından babasının emekli maaşına sahip çıkılması
- 3- İran'ın ekonomik, sosyal, kültürel durumunun Batı ile karşılaştırılması.
- 4- Meşrutiyet döneminin karmakarışık, utanç ve kargaşa dolu durumu(İran'ı terk etmeden önce)
- 5- Ülkeyi bir genç olarak terk etmek; Karakteri henüz belirlenmemiş bir yaş
- 6- Annesinin ölümü ile duygusal ve etnik bağın kopması
- 7- Yabancı bir kadınla evlilik
- 8- Parasızlık, güvensizlik ve gurbetin zor zamanlarındaki hayal kırıklığı hissi (Pârsî Nejâd, 1381: 45).

Bu kitabın başka bir bölümünde: Yazar veya anlatıcının İtalya gezisine dayanan *Hemze u Lemze* hikâyesinde yazar çevresine aşırı tepki veriyor ve o ülkedeki güzelliklerin bolluğundan bahsediyor. Yazar, Batı'dan o kadar etkilenmiştir ki Cennete adım atmış gibidir. Yazar, anavatanından uzakta, zaman zaman İran'ın güzelliklerine dikkat ediyor ve İran'ın baştan aşağı siyaha bürünmediğini görüyordu. İran'ın da diğer ülkeler gibi iyi ve kötü yönlerinin olduğunu görüyordu, ancak ne yazık ki üzücü geçmiş böyle bir olasılığa izin vermiyor.

Cemalzâde geçmişini güvensizlik, istikrarsızlık, parasızlık, babasızlık ve gurbet gibi güçlüklerle yaşadı. Bunların hepsi, onun önünde duran ve tüm dertlerini İran'a dökmesine neden olan devler gibiydi. İran'ı tepeden turnağa kapkara olarak

görüyordu ve bu nedenle memleketine göç etmeye hazır değildi (Pârsî Nejad, 1381: 211).

O günlerde Andre Malraux gibi kişiler Cemalzâde'nin şehri olan İsfahan'ı dünyanın en güzel ve hoş şehirlerinden biri olarak kabul ediyordu ve Cemalzâde memleketinin mimarlık, sanat, minyatür, şiir, felsefe ve şehir planlamasının nasıl anavatanın iftihar edeceği bir köşesi olduğunu başkalarına nasıl anlatabileceğini bilmiyordu.

Cemalzâde'nin Ülkedeki Kadınlarla İlgili Kültürel Gelişmelerden Habersiz Olması

Cemalzâde, hayatının son yıllarında bile İranlı kadınların cehaletinden ve zulüm çekmesinden endişe duyuyor ve onların sosyal koşullardan habersiz olması, biraz duygusal yargılamasına yol açmış görünüyor; Son on yılda kadınların sosyal eğitim konusu bazı durumlarda istatistiksel olarak erkeklerden daha üstün olmuştur. O 1372 yılında Keyhan-ı Ferhengî dergisine verdiği röportajda; Kadınlar hakkında söyleyeceklerim var... İran'ımızda otuz milyon erkeğin otuz milyon kadına kötü davranmasının adil olup olmadığını görmek istiyorum. Kadınları eğitim ve öğretimden mahrum mu bırakalım? (181: 15).

1372 Organizasyonundaki Değerlendirme Kuruluşu istatistiklerine göre, üniversite giriş sınavına katılanların yaklaşık %40'ı kızlardan oluşmakla birlikte, sonraki on yılda %60 tan fazlasına ulaştı. İslam Devrimi'nden sonraki yıllarda, İran'da hiç kimse kadınların eğitim öğretimine, okumasına, siyasi veya sosyal işlere katılmasını engellememiş, onlara da bir yasak konmamıştır. Sadece şahit olduğumuz kadarıyla zorunlu ve gerekli olan İslami kural ve normlara uygun bazı durumlara uyulması şartıyla, şimdi her düzeyde, hatta askeri düzeyde veya İslami Danışma Meclisi veya üniversiteler ve akademik meclislerde bile erkekler ile birlikte kadınlar ciddi şekilde işin içindedir ve kimse onlara engel olmuyor. Başörtüsü kadını toplumda birey olarak yer alması için ifrat ve tefritten, oyun ve kötülüğe alet olmaktan veya cinsel çekiciliğe teşvik eden işlerden uzak tutan bir araç/aracıdır. Bu röportajın bir başka bölümünde, "İlim aramak tüm Müslümanlar için zorunludur" hadisini ciddiye almalıyız; Yani kızların ilim öğrenmek gibi bir görevi var ama biz on bir yaşında kızları evlendiriyoruz (182). Bu durum 1372 yılında söz konusuydu. Birisinin 11 yaşında bir kızla evlendiği günler geride kaldı. Cemalzâde'nin naklettiği, 1372 anekdotundan en az yarım yüzyıl uzakta. Belki de o yaştaki kızların evliliğinin onlarca yıldır yasaklandığını bilmiyordu.

Cemalzâde ve İran Kadını

Cemalzâde, kadın meselelerine kayıtsız kalmamış ve yer yer yazılarında bunları açıklamıştır: *Sahrâ-i Mahşer*'de kadın cinsiyeti hakkında şöyle yazıyor: "Ne yazık ki, kadın cinsiyeti öne çıktığında gözler kör, kulaklar sağır, akıl sefil ve yaşlı olur. Kadın, bu dünyadaki tüm güzel ve tatlı şeyler gibi, ısırcı dikenleri olan bir çiçektir ve bağımlılığı vücuttan duman çıkaran bir şaraptır." (Cemalzâde, 1333:111)

Restâhir dergisinde yayınlanan *Dastân-ı semek-i eyyâr ve hîlet-i zenân* başlıklı makalesinde kadınları kınayan yazılar yazan eski şairleri ve bazı inançların,

kadınlar hakkındaki görüşlerini de şöyle aktarıyor: Şairlerimiz divanlarında tepeden turnağa sevdiklerinin ay gibi yüzlerine ve saçlarına, boylarına övgüler yağdırırlar ve sürekli sevdiklerinin saçının bir teline gönüllerini ve dinlerini feda etmeye hazır olduklarına dair yemin ederler, yine de bazen kadınlar hakkında çok sert şeyler söylüyorlar ve hatta en büyük şairlerimizden biri, işe iyi kadınları bile dâhil edecek bir noktaya taşımış ve şöyle buyurmuştur:

چه خوش گفت شاه جهان کيقباد

که نفرین بد بر زن نیک باد

Ne güzel demiş cihan şahı Keykubat

İyi kadına bile lanet olsun(Sa'di)

Acaba kadınların kıyamet günü Sırat köprüsünde Keykubat'ın yakasını tutma hakları yok mu, neden onlara bu kadar zalim davrandı?

Bazı dinlerde ve tarikatlarda, kadınlar erkeklere verilen haklardan bazen mahrum bırakılmıştır. Tarihte yer alan büyük ve bilge Çinli Konfüçyüs şöyle demiştir: Dünyada sadece iki alt varlık grubu vardır; biri hakir ve hor görülmüş kişiler, diğeri kadın taifesidir.

Tuhaftır ki, uçsuz bucaksız Çin ülkesinde, kadın aslında bir köleydi ve hatta yaşamı ve ölümü kocasının elindeydi ve ancak miladi 1911 devriminden sonra kadınların statüsü değişti (veya değişecek) insanlığın kurallarına daha uygun ve dünyanın beğeneceği bir yola girdi (Cemalzâde, 1355: 11).

Cemalzâde'nin hikâyelerinin çoğunda aşağılanmış ve ezilmiş kadınların izleri var. Kocalarını etkileyen sadece birkaç kadından söz etmiştir. *Recûl-i Siyasi*'deki Şeyh Cefer'in karısından ve *Kıssa-yi ma be ser resîd*'deki Rahmet'in karısına kadar. Cemalzâde'nin kendisi de bir makalede bu konuyu şöyle yazıyor: -Ki bu konuşmaların yeri olmamalı- *Sahrâ-i Mahşer* kitabında bile anlatıcı oldukça fazla tereddütte düştükten sonra tutuklanacağını anladığında ve kadın cinsiyeti öne çıktığında gözler kör, kulaklar sağır, akıl çaresiz ve güç zayıflar. Bu yüzden şeytanın ona sunduğu, şefkatli arkadaşı olan son peri ateşe tutulur, ondan bir kadın ister ve nasipsiz kalmaz (Cemalzâde,1333: 111).

Cemalzâde *Tasvîr-i zen der ferhengi İran* adlı kitapta kadın hakkında şöyle yazar: Kadınlara kızmadım ve kızgın değilim ve kadınları seviyorum ve ömrümün sonuna kadar umarım; yani yaşam gücüm, aklım, anlayış, algı, duygu ve duygularım iş başında olduğu müddetçe onları çok seveceğim ve özellikle saygı duyacağım, doğadan ve yaratıklardan kadına zulüm ve haksızlık gelirse üzülp etkileneceğim ve tüm kalbimle bu zulmün, adaletsizliğin ve haksızlığın günden güne azalması için dua edeceğim ve nihayet dünyada kadın ve erkeklerin eşitliğinin her gün konuşulduğu ve insanların bunu her gün daha çok bildiği bir durum ortaya çıkacaktır (Cemalzâde, 1357: 129).

Kadın ve erkeğin eşit haklarına gelince, İslam'ın kadınlar için tanıdığı hakkın erkeklerle aynı olmadığını söylemek gerekir. Başka bir deyişle, İslam kadın ve erkeğin benzerliklerini ve eşitliğini değil, kadın ve erkek haklarının eşitliğini kabul eder, çünkü her birinin kendi fitrat ve kader özellikleriyle yaratıldığı ve bu nedenle

her birinin görevi ve varoluş alanıyla orantılı olarak belirli bir görevi yerine getirmesi gerektiği görüşündedir.

Cemalzâde kadınlara saygı duyulması gerektiğini vurgular. Her şeyden önce kadına saygı duyulmalı ve ona saygı duymanın tüm koşullarına uyulmalıdır (Cemalzâde, 1357: 130). Ayrıca İran kültüründeki kadın imajı ile ilgili olan kitabın başında olduğu, Victor Hugo'dan kadınlara saygı duyma ihtiyacını içeren bir cümle yer almaktadır: Fransız şairi Victor Hugo kadın hakkında şöyle diyor: Bir kadının onurlandırıldığı her yerde, Tanrılar orada mutlu olurlar ve kadının hakir görüldüğü her yerde dua, gizem ve Tanrıya yalvarma boş ve sonuçsuz kalır (Cemalzâde, 1357: 2).

Bu konuda Peygamberimiz (asm)'in hayatına ve kadınlarla ilgili sözlerine bir göz atmak bizi başka hiçbir söze lüzumsuz kılabilir: Peygamber Efendimiz (Allah'ın selamı ve bereketleri onun üzerine olsun) kadınları sevmeyi ve saygı duymayı peygamberlerin ahlakından biri, kadınları sevmeyi ve onurlandırmayı hakikat ve dindarlığın bir göstergesi olarak kabul etti, *Bir kadını kim alırsa onu onurlandırсын* (Berâzeş, 1373:117618). Hz. Peygamber'in karısına ve kızına yaptığı muamele, iyi ahlakın ve kadına saygının en güzel örneğidir. O Hazretin sözlerinden birisi şudur: Onurlu ve asil olanlardan başka kimse kadınlara değer vermez. Rezil ve hakir olanlardan başka kimse onları hor görmez.

Cemalzâde, kadın-erkek ilişkileri hakkındaki görüşünü bu şekilde ifade ediyor: Kadın-erkek ilişkisine gelince, kadınları sevmenin, flört etmenin ve onlarla uzlaşmanın yeterli olmadığına dair sağlam bir inancım var. Elbette öncelikle kadına saygı duyulmalı ve Yaradan'ın kadını fiziksel olarak erkekten daha zayıf yarattığını kabul etmeli ve bu yetersizliği ve zayıflığı, onun hakkında daha fazla nezaket, şefkat ve yardım gerektirdiğini bilmeliyiz (Cemalzâde, 1357:130).

Hayatının en iyi dönemlerinde (yani büyüme ve gençlik döneminde) bir kadının, doğa kanunları tarafından zayıf ve düzensiz aylık durumları/halleri ve tamamı sıkıntı ve ıstırapla dolu olan uzun ve dertli dokuz aylık doğurganlığa mahkûm edildiğini asla unutmamalıyız. Bundan başka ayrıca ev idaresi, emzirme, çocuk yetiştirme ve uzun yıllar çocuk sahibi olmanın birçok ve çeşitli zorlukları ve sancuları da onun sorumluluğundadır. Ve belki de (Özellikle Dünyanın modern medeniyetini yeterince tanımayan ve ilerlememiş olan kabileler arasında). Tarım ve hayvancılık dâhil birçok ağır işten sorumludur ve bu nedenle bir kadın sevgi, şefkat, sevgi ve saygının yanı sıra daha fazla merhameti, şefkati ve adaleti hak eder. Kuşkusuz aile kurallarının gücünün temeli olan erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkiler derinlemesine ıslah edilmedikçe, hiçbir ulus veya topluluğun gerçek medeniyete (fiziksel ve ruhsal rahatlık) ulaşamayacağına inanıyorum (Cemalzâde, 1355:11).

Cemalzâde'nin bazı okurları ona neden aşk hikayeleri yazmadığına dair itiraz ediyor ve ... Cemalzâde, bu soruya ve kadınların eserlerinde erkeklerden daha az yer almasına veya ilgi çekici ve gönül çelen bir varlığın olmamasının nedenine verdiği cevapta şunları söyledi: Bir insan ne istediğinden ve ne demek istediğinden ne kadar mahrum kalırsa, durumunu o kadar açıklama ve ifade etme eğilimindedir; insan suya şiddetle ihtiyaç duysa da susuzluğunu kolayca giderebildiği için suyu ve susuzluğunu tarif etmeye çalışmaz. Aşk ve romantizm işinde yeterince şansım oldu, susamadığım için bu konudan çok bahsetmedim ve şükürler olsun ki

“Dünyadaki payınızı unutmayın.” emrinde olabildiğince hareket edebildim ve belki de bu yüzden işlerimde daha az kadınlardan ve aşktan, kavuşmaktan ve ayrılıktan bahsettim (Cemalzâde, 1357:6).

Ayrıca başka bir yerde şöyle yazıyor: Kadınlara kızgın değilim, ama belki de günümüzdekilerin deyimiyle “bilinçsizce” kendimi bazı şairlere öncü olarak görmek istemedim; yani sandalyeye yaslanıp bahar şiirleri yazayım, annem, kız kardeşim, teyzem, halam ve ayrıca teyzekızı, halakızı, aile fertlerim ve yaşlı komşu kadın dışında bir kadın görmedim. Cilveli, şuh sevgililerimi yontmak için ve onlarla yüz dil ile uzun isteklerimi süsleyeyim ve zevk ve sefanın özleminden öpüp kucaklayarak hayali sözler söyleyeyim (Cemalzâde, 1355:11).

Ayrıca gençlik yıllarındaki anılarında erkeklerin kadına karşı zulmü ve adaletsizliği hakkında şöyle yazıyor: Kıskançlık; erkekte namusluluk, kadın da ise kıskançlık denilen bir sıfattır. Bir kadın kocasının sadakatsizliğinden ve derbederliğinden feryat ettiğinde kıskanıyor diyoruz ama bir adam şehvetli karısından bahsettiğinde kıskanç olduğunu söylüyoruz. O halde gerçekte olan kıskançlık aslında birden fazla değildir ve bu farklılığın yaratıcısı, birini iyi ve hoş, birini çirkin ve iğrenç olarak adlandırıyor; nitekim zulüm ve adaletsizlik aynıdır (Mehrîn,1342: 64).

Belki de Cemalzâde kadının nazlanmasını ve gönül tokluğunu onun ilahi emirlere dayalı aile biriminin merkezinde olduğunu unutmuş, yoksa böyle bir şey söylemez ve yanılığ yolunu izlemezdi. Her halükarda, Cemalzâde İran’da modern hikâye anlatıcılığının kurucusudur. Fakat bir dereceye kadar geçmişin düz yazı metinlerinden etkilenmiştir. Kendinden sonraki hikâyeciler gibi kadın meselesi gibi bazı konuları ele almasının beklenmemesi gerektiğini belirtmek gerekir. Aslında o, hikâye yazma olayının önünü açan kişidir ve sonraki yazarlarla karşılaştırılması pek uygun değildir.

Cemalzâde'nin Yabancı Bir Kadınla Evlenmesi

O iki kez evlendi ve her ikisinde de yabancı kadınla evlendi: İlk evliliği Fransa’da Haziran ayında 1914 m./1331 k./1292 ş. ve ikinci evliliği Cenevre’de 1931 m./1424 k./1310 ş. gerçekleşti. Cemalzâde’nin ilk karısı, dinini ve inançlarını asla benimsemeyen ve sonunda siroz hastalığından ölen Josephine adında Katolik bir kadındı; ancak ikinci karısı Margaret İgrit adında Alman asıllı bir kadındı ve Cemalzâde onunla İslamî kurallara göre evlendi. Cemalzâde’nin deyimiyle bu kadın Müslüman olmuş ve ona Fatıma adını vermişti. Bu durum Cemalzâde’nin İslam’a olan inancını gösterebilir.

Cemalzâde, anılarının bir bölümünde ilk karısı olan kızla ilişkisini şöyle anlatıyor: “Lozan’da İsviçreli bir kızla arkadaşlığımız vardı. Dindar ve çok katı bir ailesi vardı. İsviçre’nin katı ve inatçı bölgesinde yer alanlar olarak bilinirlerdi. Her ikimiz de o kadar ihtiyatsız ve acemi davrandık ki zavallı kıza serseri suçlaması ile çok eziyet ettiler; yani (benim evimde iki gece geçirmişti) iki üç gün hapis cezasına çarptırıldılar. Sonunda Lozan’dan Dijon şehrine okumak üzere gönderildi. Bir gün Lozan’a kaçtı ve odamda saklanmak istedi (Cemalzâde, 1378:34).

Bu, konu İran’ın Paris büyükelçisi ve İranlı öğrencilerin başı olan Mümtaz al-Saltanah Samad Han’ın hemen Paris’e dönmesi için kendisine mektup yazılmasına neden oldu. Paris’te Mümtaz al-Saltanah ona şöyle der: “Çalışmak yerine oturup kızların yanında durup vaktinizi boşa harcadığınızı duydum (inkâr edecek yer

değildi). Çekmecesinden İranlı kızların iki veya üç fotoğrafını çıkardı ve şöyle dedi: Bu kızlar benim akrabalarım; senin için istediğini alacağım ama önce eğitimini tamamlamalısn.” (Cemalzâde,1378:35)

Ancak Cemalzâde, yabancı bir kadınla evlendi. Batı ve Batılı kadınların çevresi ve kültürüyle ilişkisi ve İranlı kadınlara yönelik olumsuz düşüncesi bu konuda etkisiz değildi.

Cemalzâde, yabancı bir kadınla neden evlendiği sorusuna cevaben şöyle diyor: On beş yaşımdayken İran'dan ayrıldım ve Beyrut'a geldim ve sonra buraya (Cenevre) geldim. Komşumuzun (İran'da) sevdiğim Melike adında bir kızı vardı. Babam ve anneme Melike'ye benim için bakın demiştim. İran'dan ayrılmamdan birkaç ay sonra babam öldürüldü. İran'a ilk gittiğimde annem beni aradı ve şöyle dedi: Melike seni görmeye geldi. Ben mutlu oldum. Melike beni görünce evli olduğunu söyledi... Böyle olunca ben de Avrupa'da evlendim (Rezevî, 1375:254).

Cemalzâde, İranlı kadınların cehaletini ve geri kalmışlığını bu sorunun bir başka nedeni olarak görüyor ve şöyle diyor: “Karım Farsça'yı o kadar iyi öğrenmişti ki bazen ona sorardım ve hatalarımı düzeltirdi. Fransızca, Almanca, İngilizce, Farsça olmak üzere dört dil biliyordu. Neden bu kadını almayı okuma yazma bilmeyen bir kadın alayım? (Rezevî, 1375:255).

Cemalzâde'yi yakından tanıyan Bastânî Parîzi Cemalzâde'nin karısının dil bilmesi hakkında şöyle yazıyor: Bir gün Cemalzâde, gerçekten eşsiz bir kadın olan karısı *Eggi* ile Avrupa'dan İran'a geldi. Cemalzâde'nin kendisine göre: “Karım İsviçreli bir kadındı (aslen Alman) ve Farsça anlıyordu. İsfahan'da ileri gelenlerden biri – tanınan bir aileden - bizi davet etti. Bir grup Kaçar prensesi ve zengin İsfahanlı kadın da katıldı ve her zamanki gibi kadınlar bir araya gelerek şundan bundan bahsetti. Bu arada karım bazılarının yanından geçti. Kadınlar onun yabancı olduğunu ve benim karım olduğunu biliyordu. Biri diğerine, “Kadına bak, saçımı maymun gibi örmüş” dedi. Farsça bilen eşim bunu duydu ve onlara çok basitçe şöyle dedi: Yeni bir şey değil. Modaya uygun. Tabii, bu kadınlar karşı tarafın anladığını görünce utandılar (Rezevî, 1375:30).

Mihrdâd Mehrîn de bu konuda şöyle yazıyor: “Cemalzâde'nin ikinci karısı, Almancanın yanı sıra Fransızca, İngilizce ve Farsça bilen, dikiş ve temizlik konusunda yetenekli ideal bir kadın örneğidir (Mehrîn, 1342:6).

Cemalzâde'nin Bazı İslami Fikirlere Olan Yanlış Analizi

Yazarlar, şairler ve sanatçılar iki tür karakter olarak kabul edilebilir: Gerçek karakterler ve sanatsal karakterler. Bazen bu iki karakter uyumludur, bazen tamamen zıttır ve bazen de birbirinin bir parçasını diğerinde görebilirsiniz. Cemalzâde örneğinde de hikâyelerinde bulduğumuz ve ona atfettiğimiz şeyin sanatsal kişiliğiyle ilgili olduğu, aksi takdirde insanların gerçek kişiliğine ve içlerindeki gerçekliğe kavuşmasının bazen imkânsız olduğu söylenebilir. *Bile Dig*, *Bile Çoğander* hikâyesinde ve *Sahrâ-i Mahşer* kitabında bu tür inançları yerme ve bazı dini öğretiler ile alay edilen hikâyeler var; bazıları Cemalzâde'nin amacının bu sözlerle bağnazlığa ve yüzeyselliğe karşı savaşmak olduğunu düşünse de, bu konunun kendisini Müslüman olarak gören bir yazar tarafından yayınlanması doğru değildir. Cemalzâde, halkın bu yazılara tepkisini bizzat ifade ediyor ve şöyle yazıyor: *Yekî Bûd Yekî Nebûd* kitabının yayımlanması, Tahran'da bir yaygara

çıkardı, Tekfir grupları harekete geçirildi ve “Yazıklar olsun” çılgınlıkları yükseldi. Yazar sadece bu anlamda aforoz edilmedi, aynı zamanda kanını dökmek caizdir diye ilan edildi (Cemalzâde, 1378:101).

Cemalzâde Yekî Bûd Yekî Nebûd kitabındaki Bile Dig Bile Çoğander hikâyesinde yabancı bir danışmanın dilinden şöyle yazıyor: *Bu memlekette sanki hiç kadın yokmuş gibi tuhaf olan bir şey var o da şudur ki; sokaklarda dört ya da beş yaşlarında küçük kızlar görülebiliyor ama kadın yok. Dünyada “kadınların şehri” olduğunu duymuştum ama hayatımda “erkeklerin şehrini” hiç duymamıştım.* Yurtdışında, doğrusu yurttaşlarım dünyadan oldukça habersizler, İranlıların her birinin kadınlarla dolu birer haremi olduğu söyleniyor. “İran’da hiç kadın bulunmuyor, insan nasıl kadın dolu bir eve sahip olabilir?”(Cemalzâde, 1333:123).

Sahrâ-i Mahşer kitabında, diriliş ve kıyamet günü olayları da mizahi bir şekilde ifade edilmiş ve bazen alay konusu yapılmıştır; bu durum sosyal mizah alanında değerlendirilse bile, yine de yazarın derin sevgisizliğini ve teolojik görüşlere olan bilgisizliğini söz sanatına ve felsefi fikirlere ulaştırmasına yol açar.

Cemalzâde'nin Din ve İnanç Hakkındaki Görüşü

Keyhan-ı Ferhengî Dergisi, 1366, No. 11, Cemalzâde ile yapılan bir röportajın bir bölümünde, şu soru soruldu: Sahrâ-i Mahşer, Yekî Bûd Yekî Nebûd gibi bazı eserlerinizde, ya da diğer bazı yazılarınızda, bazı ifadelerinizden insanlar üzölmüş ve kırgınlıkları var. Bu eserlerin revize edilmesi gerektiğini düşünmüyor musunuz? ve Cemalzâde cevap veriyor: Kimse bu konuda bir şey diyemez ve onlardan hoşlanmayan bir grup yoktur; bu imkânsız... Tanrı'nın bildiği bir kaderim var, kendimi bir yolcu olarak görüyorum. Her gece yatağa gittiğimde yarın uyanmayabilirim diye düşünüyorum. Yolcuyum ve yolcunun namazı kazaya kalıyor, oruç kazaya kalıyor, Allah ondan kıyamet günü hesap sormayacaktır. Sen yaşlı ve hasta olmuşsun diyorsunuz. Bahsettiğiniz kitaplarda, kendi deneyimlerimin sonucu olan şeyler yazdım. Ben Müslümanlığı bu Kur'an'ın arkasında yazan şeylerde biliyorum. İnsanlar tek millettir. Müminler kardeştir, kız kardeşim buraya vardığında, yaptığı ilk şey namaz kılmak oldu. Ben de bu yaşlı halimle bazen bir gün oruç tutmayı severim ama inanç ve Tanrı bunlardan başka bir şeydir. Kur'an'ı okursanız, Kur'an'da şöyle der: Hiç şüphe yok ki o kitap, doğrular için bir rehberdir. Dindar kimse kimseye zulmetmeyen, kimsenin malını yemeyen ve insanlara rehberlik edendir (Rezevî,1373:136).

Belki de o ünlü yazarın kapsamlı bir dinsel düşünce görüşüne sahip olması ve dinin bir kısmını, örneğin ibadet veya hükümler gibi, sosyal konular gibi başka bir kısım adına görmezden gelmemesi daha iyi olurdu. Muhammedi İslam kültüründe ibadetin ve sosyal meselelerin önemi hem yüksek hem de önemlidir.

Cemalzâde'nin Başörtüsü Hakkındaki Görüşü

Cemalzâde hakkında yanlış yorumlanabilecek şeylerden biri de başörtüsü hakkındaki görüşüdür. Duygusal ve iyi düşünmeden, belki de bazı fanatiklerin gözünde başörtüsünün yanlış şekli nedeniyle, kadınlar için esaret olduğunu düşünüyor. İran'da Rıza Han'ın eliyle başörtüsünün keşfedilmesini, kadınların özgürleşmesi ve haklarının verilmesi yolunda önemli bir adım olarak tanıtıyor. Cemalzâde, Bile Dig Bile Çoğander hikâyesinde İranlı kadınların durumunu ve başörtülerini üzücü bir şekilde anlatıyor ve şöyle yazıyor: *Ülkenin neredeyse yarısı*

olan halkın büyük bir kısmı kendilerini kara bir çantaya kapatıyor ve nefes alacak bir delik bile bırakmıyor ve aynı şekilde sokakta aynı siyah çantanın içinde yürüyor. Bu insanların asla seslerini kimse duymamalı ve kahvehaneye veya herhangi bir yere girme hakları olmamalıdır. Ağıt ve yas gibi genel meclislerde de özel bir yerleri vardır. Bu insanlar tek tek oldukları sürece onlardan ses gelmez ama bir araya gelir gelmez tuhaf bir kargaşa başlar (Cemalzâde, 1333:125).

Ancak o dönemdeki kadınların başörtüsü ve örtünmesi, İslam'ın amaçladığı veya eski zamanlarda Zerdüştlük müritlerinde yaygın olan bir başörtüsü değil, asırlarca önyargı, cehalet ve aşırılık nedeniyle kadınlara dayatılan bir başörtüsüdür. Ancak tamamen çıkarılması derde deva olmuyor, belki daha fazla sorun yaratıyor; farklı ulusların deneyimleri de bunu doğruluyor. Ayrıca başörtüsüne aşırılıktan uzak bir şekilde riayet edilirse, kadının toplumdaki cinsiyetini ve çekiciliğini örten ve sosyal faaliyetlerde insan varlığına sahip olmasını sağlayan bir giysidir. Ayrıca, sevgiyi daha derinleştirir ve daha yüceltir. Ve bir kadını sefahat metanın tahribatından kurtarır. İran'ın çağdaş tarihi üzerine kısa bir bakış şunu ortaya koymaktadır: “Bu dönemdeki İranlı kadınlar, sömürge hedefleri açısından Avrupalı kadınlarla eşit olmalıdır. Başörtüsüne karşılık vermek gerekliydi ama yeterli değildi. Kadınların fikirlerini değiştirmeleri ve kendilerinin Batı'yı takip etmeleri için eğitilmesi gerekiyordu. Bu amaçla ülkemizde Batı fikirlerinin önünü açmaya yönelik ince, dikkatli, sabırlı ve yavaş programlarla geliştirilen kız çocukları için okullar kurulmuş ve teşvik edilmiştir (Tevâna,1380: 81).

Gerçekten, geçmiş kültürümüzde kadınların temel sorunu, Cemalzâde ve o günün birçok aydınının İranlı kadınların haklarının ve özgürlüklerinin gerçekleşmesi olarak gördükleri başörtüsü müdür? Batılı kozmetik ve lüks eşyaların ilk kullanıcı sıfatıyla gerçekten kadınların başörtüsünün ortaya çıkmasından sonra zaman ve enerjilerini kişisel dekorasyon ve moda harcama hakkı mıydı? Ve kadınların sadece başörtüsünü kaldırarak eğitimin ve ülkenin ilerlemesini sağlamak mümkün müdür?

Her durumda, Cemalzâde başörtüsünün ortaya çıkması hakkında şu yorumu yapar: “Allah'a şükür, İran kadın haklarının gerçekleşmesi takvim yapraklarını çevirdi ve 17 (Deymah) 1314'ün hayırlı günleri ve başörtüsünün kaldırılması ve aynı yılın 6'sı (Bahman) 1314 ve aynı yılın 16'sı (Esfand)'ın mutlu günleri, İranlılar için her zaman yaşayacak ve kutsanacak kutlu tarihlerdir (Cemalzâde, 1352: 2).

Aynı kitabın başka bir bölümünde de şöyle deniyor: “... İlk kitabımda; yani, Yekî Bûd Yekî Nebûd'ta 40 yıl önce 17 (Dey) 1314'te İranlı kadınlar özgürlüklerine ve haklarına sahip oldular. Ayrıca, "Bile Dig Bile Çoğander" hikâyesinde sahte bir Fransız danışmanın sözleriyle İranlı kadınların trajik tarihini ve zamanını anlattım (Cemalzâde,1357:6).

Sonuç

Cemalzâde eserlerinde öncelikle sosyal ve politik temalara dikkat ettiği için onun eserlerinde kadın meselesi ve sosyal statüleri dikkate alınmaya değerdir. Kullanılan temalar çoğunlukla toplum, ahlak, din, siyaset ve bazen de kadının konumu etrafında dönüyor. Cemalzâde'nin hikâyelerine bakıldığında, hikâyelerinin ana karakterlerini erkeklerden seçtiği görülmektedir. Öykülerin bazılarında yer alan az

sayıda kadın da çok soluk ve sahneden uzak roller oynuyor. *Râh-ı abnâme* ve *Nikû kâri* gibi bir veya iki hikâyesi dışında, tüm karakterler ezilmiş ve zayıftır. Yemek pişirmek ve yıkamaktan başka yapacak bir şeyleri yoktur. Elbette bir kadının yüzünü bu şekilde anlatmak, Cemalzâde'nin İran'dan ayrıldığı dönemdeki kadının konumu ile çok fazla çelişmez. Hikâyelerindeki kadınlar genellikle çocukken karşılaştığı kadınlarla aynıdır. Cemalzâde'nin öykülerinde, kadınlar genellikle her açıdan ele alınmış ve durgun şahsiyetler olsa da, öykülerin tarihsel rutinine göre, küçük de olsa değişiklikler toplumdaki uyum ve değişikliklerle orantılı olarak ele alınmalıdır: Kadınların diyalogları, idealleri ve göreceli refaha ulaşmaları *Yekî Bûd Yekî Nebûd* ile *Kıssa-i ma be ser resid* hikâyelerinde farklıdır; örneğin ilk öykülerde kahramanlar daha çok halktandır ve ekonomik refahı oldukça azdır, ancak son öykülerde toplumun ekonomik ilerlemesinin bir sonucu olarak halkın refahı artmıştır.

Cemalzâde'nin hikâyelerinde önemli bir toplum sınıfı olarak ev kadınları yer alsada, o hikâyelerinin ana temasını hiçbir zaman kadınlar ve onların acıları üzerine kararlaştırmamıştır. Hikâyelerden en az birinde bu konu dikkate alınmalı ve ev hanımlarının hayatı hikâyeye konu olmalıydı. Cemalzâde'nin bazı hikâyeleri feminist hikâyelerden farksız değil. *Derd-i dil-i Molla Kurban Ali* hikâyesinde, iki kadının ölümü (Molla Kurban Ali'nin karısı ve Hacı Bazzaz'ın kızının ölümü) hikâyede feminist bir akımın varlığını sembolik olarak vurgular ve kızı beyaz bir yatağa yerleştirmeye karar vermesi iç ve dış saflığının sembolüdür.

Bazı hikâyelerde kadınların konumuna ve baskılarına kısaca dikkat çekiliyor; Örneğin, *Âvaz der germâbe* hikâyesinin erkek kahramanı Hocestepûr, kısa bir sahnede ve kısa bir sohbet sırasında kadınların konumunu ve İranlı erkeklerin onlara nasıl davrandığını ortaya koyuyor.

Cemalzâde'nin İran'dan uzaklığı, onu İranlı kadınların sosyo-kültürel gelişiminden (özellikle İslam Devrimi'nden sonra) ve çeşitli bilimsel ve sosyal alanlara girişlerinden habersiz bıraktı. Hayatının sonuna kadar İranlı kadınları cahil, geri kalmış ve ezilmiş olarak gördü ve konuşmalarında onların haklarına saygı gösterilmesini tavsiye etti; yabancı bir kadınla evliliği bile İranlı kadınlara olan bu bakışından kaynaklanmıyor değil; neden İranlı bir eş edinmediği sorusuna yanıt verirken, zihinden çok uzak bir cevapla yetiniyor ve İran kadınının yüzünü, Kaçar döneminin mahsur kalmış bir kadını olarak tanımlıyor ve son olarak, en önemlisi, Cemalzâde her zaman kadınlara ve haklarına saygı duyulması gerektiğini vurguluyor ve bazı öykülerinde İranlı kadınların konumundan duyduğu hoşnutsuzluğu ifade ediyor; bu saygı olmalı ancak yazarın bulunduğu dönemdeki İran'ın özel sosyal yapısı ve kadınların kötü konumu nedeniyle, Cemalzâde'nin hikâyelerinde kadınların yüzü, kederli, üzgün ve mazlum olarak gösteriliyor. Belki Cemalzâde İran'da olsaydı ve ateşe uzaktan dokunmasaydı böyle bir şey söylemezdi. Batılı kadınları gözlemlemek ve ortamdan uzak olmak, onu İslam dininin ruhu ve dini öğretilerin derinliği ile tanıştıracabilirdi. Bunlar bu düşüncelerin ortaya çıkışında etkisiz değildi.

Şükürler olsun ki, görkemli İslam Devrimi'nin himayesinde, tüm İranlı kadınlar İslam dininde gerçek yerlerini bulmak için adım attılar ve Kaçar döneminin aşırıya kaçan başörtüsü ile Pehlevi döneminin çıplaklığı arasında orta yolu seçtiler. Belki de Batı hayranlığı ile birlikte dindarlık yolunu izleyen Mirza Fetih Ali Ahunzâde

gibi bazı entelektüellerin aşırılıkları, kadın meselesi hakkındaki endişelere onların hakları ve başörtüsünün sosyal yönü hakkında aşırılıkçı fikirlere yol açmıştır (Ekberi, 1385:44-47).

Kaynakça

- Bastânî, Parîzi. (1385), *Pîşgâman Endişe-i Cedîd der İran*, Tahran: Neşri Muesse-i Tahkîkâtî ve Tûse-i Üm-i İnsânî.
- Bastânî, Parîzi. (1376), *Nuh Hezâr Tufân*, Tahran: Neşri Namık.
- Berâheni, Reza. (1362), *Kıssa Nivisî*, Tahran: Neşri Nû.
- Berâzeş, Ali Reza. (1373), *Mecmûa-i Behâr'ül Envâr c.24*, Tahran: Neşri Vezaret-i İrşâd İslâmî.
- Cemalzâde, Muhammed Ali. (1333), *Yekî Bûd Yekî Nebûd*, Tahran: Kanun.
- Cemalzâde, Muhammed Ali. (1343), *Sahrâ-i Mahşer, Çap-ı evvel*, Tahran: Ma'rifet.
- Cemalzâde, Muhammed Ali. (1381), *Ser u Teh Yek Kirbâs*, Tahran: Sohen.
- Cemalzâde, Muhammed Ali. (1357), *Tasvîr-i zen der ferhengî İrân*, Tahran: Neşri Emirkebir.
- Cemalzâde, Muhammed Ali. (1378), *Hatîrât-ı Seyyid Muhammed Ali Cemalzâde, be kuşîş-i İrec Efşâr ve Ali Dehbâşi*, Tahran: İntişârat-ı sohen, Neşri Şahab.
- Cemalzâde, Muhammed Ali. (1355), *Zen-i zîst ru der ser u teh yek kirbas*, Mecelle-i Restâhir, 456, 11.
- Cemalzâde, Muhammed Ali. (1355), *Dastân-ı semek-i eyyâr ve hîlet-i zenân*, Mecelle-i Restâhir, 463, 11.
- Dehbâşi Ali. (1377), *Yâd-ı Muhammed Ali Cemalzâde (Mecmûa-i Makâlât)* Tahran: Neşri Sâlis.
- Destigayb, Abdulali. (1365), *Nakd-i âsâr-ı Muhammed Ali Cemalzâde*, İntişârat-ı Çâpâr.
- Ekberi, Muhammed Ali. (1385), *Pîşgâmân-ı endişe-i cedîd der İrân (Asr-ı rûşenfikri İrani)* Tahran: Neşri tahkîkâtî ve tûse-i 'ulûm-i insânî.
- Mehrîn, Mihrdâd. (1342), *Cemalzâde ve Efkâr-ı u*, Tahran: İntişârat-ı Asya.
- Pârsinejâd, Kâmrân. (1381), *Nakd ve Tahlil ve Gozîde-i Dastânhâ-yi Seyyid Muhammed Ali Cemalzâde*, Tahran: Neşri Rûzgâr.
- Rezevî, Mes'ud. (1373), *Lahza-i ve Soheni ba Seyyid Muhammed Ali Cemalzâde*, Tahran: Şirketi Hemşehri.
- Tevâna, Murad Ali, (1380), *Zen der Tarih-i Mu'asır-ı İran, c1*, Tahran: Neşri Berg Zeytun.
- Yâhekkî, Muhammed Ca'fer. (1379), *Cûybâr-ı Lehzaha*, Tahran: İntişârat-ı Câmî.

